

Євроінтеграція й Україна: особливості трансформування національної правової системи

Чукаєва В. О.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права
та державного управління*

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

провул. Науковий, 13, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0003-2523-0585

veronveronr@gmail.com

Ключові

*євроінтеграція, держава,
право, постсоціалістична
правова система, міжнародні
стандарти, романо-германська
правова система.*

слова:

Нині у вітчизняній юриспруденції відбувається переоцінка класичного державно-правового навчально-наукового матеріалу. Під впливом глобалізаційних, євроінтеграційних процесів, нових фактів, відносин і потреб суспільного життя юриспруденція, особливо базова її наука – теорія держави і права, надає нового змісту соціальним інститутам, як-от: правова держава, верховенство права, правова культура, правові системи сучасності, правотворчість, механізм правового регулювання. З'являються нові розробки, які відмінні за рівнем і якістю, що відображають позитивний процес формування різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем держави і права. Отже, постало питання оптимального поєднання сучасних розробок державно-правових явищ із традиційними – для визначення нових правових явищ, які відбувались у правових системах нових державних утворень після розвалу Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Особлива увага у статті приділяється проблемам типології правових систем сучасності. Характеризуються особливості такої правової системи, як «постсоціалістична». Надано аналіз сучасної правової системи України, яка з «постсоціалістичної» трансформується під впливом євроінтеграційних процесів у бік романо-германської правової системи. Це відбувається під впливом нової правової доктрини, де основним принципом формування змісту права є примат міжнародного права. Порушена проблема ефективності правового регулювання в системі євроінтеграційних процесів в Україні.

Також приділяється увага проблемам сутності держави і права, питанню порівняльного правознавства – класифікації правових систем, змісту та загальній характеристиці правових систем сучасності, проблемам правозастосовних процесів у державі. Державно-правове життя суспільства є цілісним соціальним явищем, тому дуже важливо визначити загальні закономірності розвитку соціуму, функціонування держави і права, правової системи в їхньому діалектичному зв'язку для забезпечення стабільності існування суверенітету держави.

Eurointegration and Ukraine: features of transformation of national legal system

Chukaeva V. O.

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory of State and Law,
Constitutional Law and Public Administration
Oles Honchar Dnipro National University
Naukovyi lane, 13, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2523-0585
veronveronr@gmail.com*

Key words: *European integration, state, law, postsocialist legal system, international standards, Romano-Germanic legal system.*

Today in the domestic jurisprudence there is a reevaluation of the classical state-legal knowledge material. Under the influence of European integration and globalization processes, new facts, relations and needs of public life, jurisprudence forms new concepts of the theory of state and law. Provides new content to categories such as: rule of law, rule of law, legal culture, legal systems of modernity, law-making, mechanism of legal regulation.

There are new developments, which differ in level and quality, which reflect the positive process of formation of different directions of objective scientific analysis of the problems of state and law. Now there is a process of optimal combination of modern developments of state-legal phenomena with traditional – to determine the new legal phenomena that occur in the legal systems and state formations after the collapse of the USSR.

Particular attention in the article is paid to the problems of typology of legal systems of modernity. Peculiarities of such legal system as “postsocialist” are characterized. The analysis of the modern legal system of Ukraine, which is transformed from “postsocialist” under the influence of European integration processes in the direction of the Romano-Germanic legal system, is given. This occurs under the influence of the new legal doctrine – where the main principle of formation of the content of law is the primacy of international law. The problem of the effectiveness of legal regulation in the system of European integration processes in Ukraine.

Also, attention is paid to the problems of the essence of the state and law, the issue of comparative law – the classification of legal systems, the content and general characteristics of the legal systems of today, the problems of law enforcement processes in the state.

The state-legal life of society is an integral social phenomenon. It is very important to determine the general patterns of development of society, the functioning of the state and the law, the legal system in their joint development to ensure the stability of the existence of state sovereignty.

Вступ. Після 1991 року колишні соціалістичні країни Східної Європи вступили в новий постсоціалістичний період розвитку правової системи. Для цього періоду характерно те, що колишні радянські країни почали проводити глобальні економічні, політичні та правові реформи. Це торкалось змін стандартів у правовому полі формування системи влади, прав і свобод людини і громадянина, методів публічного управління. Був взятий курс на європейську інтеграцію та повернення до континентального права.

Проблематика класифікації та типологізації правової системи не лише посідає провідне місце

в теорії держави і права, але є актуальною для дослідження процесів державотворення, функціонування держави та виконання нею своїх функцій. Серед класифікаційних ознак, що характеризують відповідний тип правової системи, можна виокремити такі: джерела формування права; систему економічних відносин або відносин власності, роль і вплив права на регулювання цих відносин; соціальну політику, зокрема місце і роль права та держави в соціальному та політичному розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень із проблеми визначення особливостей і можливостей вклю-

чення нових держав у європейську спільноту нових республік Східної Європи вчених М.В. Кравчука, В.С. Журавського, А.Я. Сухарева, О.Г. Данільяна показує, що класифікація правових систем є досі спірним питанням і потребує вивчення [1]. На сучасному етапі такі науковці, як С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов, О.В. Петришина визначають чотири концепції належності правової системи України до певної сім'ї: а) слов'янської; б) євразійської; в) романо-германської; г) східноєвропейської. Також деякі вчені, як-от М.Н. Марченко, А.М. Васильєва, вважають, що правова система України тяжіє до східноєвропейської. Вони зазначили, що на території колишнього Радянського Союзу після його розпаду утворюються держави, у яких, хоча і затверджуються нові, власні національні пріоритети, усе ж таки продовжують діяти сили, які мають особливості адміністративно-командної системи управління та риси права тоталітарного управління олігархічної соціальної групи. Правова система, що існувала в Україні більш ніж сім десятиліть минулого століття, усе ж таки вплинула на основні інститути і процеси правового регулювання в рамках постсоціалістичної правової сім'ї, хоча на законодавчому рівні вже визначена офіційна ідеологія формування правової держави. Залишилась система джерел права, яка за структурою та юридичною технікою колись у радянській правовій системі була багато в чому аналогічна романо-германському праву. Характер усіх змін, які відбувались у різних сферах життя суспільства, вплив зовнішньополітичних орієнтирів демократизації та прагнення втілення європейських стандартів у правовому регулюванні суспільства визначили нові стандарти у сферах ідеологічного та політичного плюралізму, формування ринкової економіки, спробу сформування гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Це характерно для всіх колишніх країн Радянського Союзу, тому вчені-юристи визначають наявність існування єдиного простору постсоціалістичної правової системи, яка постійно перебуває у процесі реформування для імплементації в європейське право. Отже, питання типології правової системи сучасних республік, які утворились унаслідок розвалу радянської імперії, у теорії держави і права, порівняльного правознавства залишається відкритим.

Мета статті – визначити особливості правової системи перехідного періоду – постсоціалістичної, зазначити ті нові зміни, які відбуваються в рамках євроінтеграції України. Для досягнення мети основні завдання дослідження такі: проаналізувати основні джерела, які впливають на формування змісту нового законодавства держави, системи права, що є елементами категорії «правова система». Загалом, сама правова система

охоплює всі явища права, які виникають у соціумі під час державотворення.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження авторкою в основному використовуються методи аналізу, компаративний, юридико-категоріальний. Це дає змогу визначити нові категорії теорії права щодо тих змін, які відбуваються у правовій системі України на сучасному етапі.

Результати дослідження. Проблема класифікації постсоціалістичних правових систем на тепер є не тільки правовим, але і політичним питанням, оскільки вибір того або того напрямку розвитку правової системи природним чином зумовлює політичний, економічний і соціальний шлях розвитку суспільства. На наш погляд, правові системи колишніх союзних республік можна віднести до постсоціалістичної правової сім'ї, яка формується на основі перероблення радянського права з унесенням нових принципів до змісту правотворчості правової держави та приматом міжнародного права. Воно перебуває в перехідному режимі між основними національними правовими системами з тенденцією зближення з континентальним правом. Правові системи постсоціалістичних держав продовжують формуватися в умовах ідеологічного диктату – тільки в бік ідеї «правової держави», «ліберального світу» на основі підпорядкування центральній владі, зокрема й у сфері правотворчості та правозастосування. Загальні засади праворозуміння базуються на юридичному позитивізмі у традиційному стилі. Масив чинних нормативно-правових актів ухвалювався відповідно до традицій правової держави, зі збереженням норм радянського права і політики правового унітаризму. Також формувалось право в рамках державних об'єднань під час вирішення економічних проблем формування ринків збуту та виробництва.

Довгі часи правові системи країн, що традиційно були орієнтовані на близьку економічну співпрацю з Росією, входили разом із нею до політико-економічних союзів, що також впливало на особливість формування внутрішнього національного права. Із 2014 року Україна почала реформувати правове поле тільки в рамках романо-германської сім'ї зі стандартами європейського права і відходити від соціально-економічної та політичної співпраці з Росією. Це вплинуло на зміст формування її правової системи. Отже, водночас із процесами правового розвитку пострадянських держав відбувається підвищення пріоритету міжнародного і європейського права для національного права, яке супроводжується застосуванням міжнародних і європейських принципів, норм і понять у національному праві, адекватно до механізму участі держав в розробленні й ухваленні міжнародно-правових норм і рішень,

відповідальності за їх виконання, водночас забезпечення суверенітету народу і держави. Зокрема, відбувається зміцнення законодавчої бази із прав людини, узгодження законодавства з міжнародними і європейськими нормами та стандартами для стабілізації законодавства, правильного його розуміння та застосування.

Зараз одним із найважливіших напрямів розвитку законодавства постсоціалістичних держав є його гармонізація із правом міжнародних економічних організацій. У межах яких теж функціонують норми і принципи міжнародного права, що забезпечують співпрацю в різних галузях економіки і роблять їх головними регуляторами економічних стосунків.

Питання про характер взаємозв'язку міжнародного і внутрішньодержавного права фактично завжди було в полі зору вітчизняних дослідників. Про це свідчать як численні публікації із цієї тематики, так і наукові дискусії, що проводилися. Особливо інтерес до проблеми взаємовідношення міжнародного і внутрішнього права України сильно зріс після ухвалення Конституції 1996 року. У статті 9 Конституції України вперше за всю історію розвитку конституційного права в нашій країні закріпили положення, які спричинили неоднозначну реакцію серед фахівців у сфері міжнародного та внутрішньодержавного права України і стали причиною численних наукових дискусій.

Так, стаття 9 Конституції України визначає: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [2]. Ухвалення цієї статті свідчить про те, що Україна пройшла величезний еволюційний шлях в усвідомленні суті міжнародного права й у вирішенні питання про характер його відносин із внутрішнім правом держави.

Відправним пунктом на цьому шляху було безумовне визнання пріоритету міжнародного права над внутрішнім національним правом. Поширеним судженням є те, що міжнародне право має бути включене в систему вітчизняного права як галузь. Конституційне закріплення положень, відповідно до яких загальноєвропейські принципи та норми міжнародного права, а також міжнародні договори України оголошуються складовою частиною її правової системи, як і положення про безумовне визнання примату міжнародних договорів даної держави перед її внутрішніми законами, спричинили неоднозначну реакцію й оцінку з боку різних учених-юристів – дослідників проблем співвідношення міжнародного та національного

права [3]. У вітчизняній літературі трапляються критичні зауваження стосовно включення у правову систему країни загальноєвропейських принципів і норм міжнародного права на тій підставі, що вони призначені для регулювання лише міждержавних відносин, а не внутрішньодержавних [4]. Варто зазначити, що є такі міжнародні норми, які підлягають реалізації у внутрішній сфері держави після проходження відповідної процедури. Таке включення корінним чином змінює поняття правової системи України, її структуру, ставить по-новому питання про співвідношення, ієрархію правових актів після їх юридичної сили і правових норм, що містяться в них. Конституційне визнання даних принципів, норм і міжнародних договорів складовою частиною правової системи України – це не просто відсилання Конституції до міжнародного права, це щось більше, що якісно змінює нормативний зміст її правової системи.

Конституція України 1996 року заклала основи для затвердження у правовій системі країни пріоритету норм міжнародного права, включаючи договірні. Також вона закріпила положення про принципове вирішення в ній питання про співвідношення міжнародного права і внутрішньодержавного права, визнання пріоритету міжнародних договорів України над її внутрішніми законами. Варто зауважити, що в основному дослідники юриспруденції позитивно оцінюють таке становище в національній правовій системі України, хоча інші вчені оцінюють це негативно, пояснюючи свою позицію тим, що це впливає на обмеження суверенітету України.

На нашу думку, упровадження в нашу міжнародно-правову доктрину концепції примату міжнародного права стало одним із симптомів і прояву розкладання радянського права та державності. Суб'єктивно вони були реакцією на ідеологізовану вихолощеність нашого законодавства у сфері політичних прав людини, трудових стосунків, багатьох цивільних прав.

Міжнародне право може вельми позитивно впливати на розвиток національного права та національну державність, якщо ця дія здійснюється через і за посередництвом самого національного права. Але може бути й інша ситуація, коли міжнародне право (його стандарти) стають інструментом для розхитування і навіть руйнування державно-правової системи країни. На наш погляд, це відбувається внаслідок ігнорування національних інтересів, традицій, соціального менталітету. Вирішуючи питання про характер стосунків сучасного міжнародного права, де європейське право є його складовою частиною, внутрішньодержавного права України взагалі та примат європейського права зокрема, необхідно виходити із двох взаємопов'язаних один з одним,

таких, що взаємодіють і доповнюють один одного, чинників: 1) усе більш глибока включеність української державності та її правової системи у світову державно-правову спільноту; 2) у здійсненні суверенних прав відбувається встановлення основоположних міжнародних стандартів, які є обов'язковими у формуванні внутрішнього змісту норм права. Сучасна Україна, із практики розвитку держави і прав, – це далеко не розвинена економічно, політично та в інших стосунках світового рівня держава, яка могла б нарівні з іншими світовими державами, насамперед із США, вести свої міжнародно-правові справи, як це було до розпаду радянської держави. Через це вона фактично, а не формально-юридично, не може впливати на процес формування та реалізації норм міжнародного права, як, наприклад, США, Євросоюз або інші економічно та фінансово незалежні та розвинуті держави. Як показує практика, у реальному житті процес формування та реалізації міжнародного права – це не завжди процес узгодження дій і волі всіх суверенних держав як рівноправних партнерів.

Теоретично і формально-юридично всі держави – учасники даного процесу виступають як рівні партнері та як носії однаково рівноцінних вольових державних дій. Фактично воля кожної держави, її реальний зміст, цілі, що стоять перед нею, і завдання, реальні можливості та її нереалізований потенціал прямо залежать від рівня соціально-економічного розвитку. Цілком зрозуміло, що чим сильніше держава, тим масштабніше фактична реалізація своїх інтересів і устремлінь, тим реальніше її воля. Отже, можна стверджувати, що процес узгодження у формально-юридичному відношенні рівноправних і рівноцінних державних інтересів, який лежить в основі міжнародного права, – це просто теоретична схема, свого роду міжнародно-правовий ідеал, який не завжди узгоджується з реальною дійсністю. На практиці, у процесі формування та реалізації міжнародного права відбувається не узгодження інтересів, а прямий або непрямий тиск сильнішої у фінансово-економічному й інших відношеннях волі держав на слабкіші держави з використанням фінансово-кредитних та інших важелів щодо стратегічно важливих міжнародних договорів. Вельми важливим було б прислухатися до думки тих фахівців у сфері міжнародного права, які слушно стверджують, що всі наявні концепції співвідношення міжнародного і внутрідержавного права «виникли не випадково» [5]. Усі вони відображають сповна реальні інтереси тих або тих держав. На сучасному етапі можна простежити загальну тенденцію, суть якої полягає в тому, що прибічники клімату міжнародного права найчастіше представляли інтереси сильних держав, які протягом довгого часу суттєво впливали на розвиток міжна-

родного права і через це деякою мірою були міжнародними законодавцями. Дана тенденція дещо зберігається і в сучасному міжнародному праві в період існування однополюсного світу та неминучого фінансово-економічного й іншого тиску одних провідних світових держав на всіх інших через різні міжнародні організації. Усе це впливає на формування національно-правових систем країн, які були у складі СРСР, і визначає їхню особливість за змістом норм права.

Треба зазначити, що більшість постсоціалістичних правових систем через історичні, етнічні, релігійні та ментальні особливості намагаються гармонізувати своє законодавство і навіть уніфікувати правові норми в деяких галузях. Прагнення окремих пострадянських держав включитися або наблизитись до Європейського Союзу також є головним чинником, що визначає напрям розвитку їхніх правових систем. Треба все ж таки визнати, що вплив правової системи Росії до 2014 року в Україні мав місце, особливо в рамках економічного співробітництва. Також це пояснюється загальною історичною долею, політичними, демографічними зв'язками між цими державами та народами.

Головна відмінність правових систем, що утворилися на пострадянському просторі, полягає в незначній ролі права в житті суспільства, а також у слабкому функціонуванні механізмів громадянського суспільства, в основі яких лежать процеси підвищення самостійності й активності суб'єктів соціального життя. Особливістю є й те, що залишається проблема збереження національних правових культур, від яких багато в чому залежить функціонування правових систем, з одного боку, і необхідність зважання на тенденції інтеграції, взаємодії та взаємозалежності держав і народів, що більше і більше посилюється на тлі активного діалогу правових культур, з іншого боку, які виступають найважливішими чинниками, що визначають трансформацію постсоціалістичних правових систем. Існування самобутніх правових систем на пострадянському просторі відбиває особливу історичну реальність, правову культуру, менталітет народів щодо співвідношення із владою, реальністю забезпечення цією владою прав і свобод людини та громадянина. Проте це не є аргументом для того, щоб бути осторонь від загальносвітових тенденцій, зокрема гармонізації законодавства й уніфікації права в межах міжнародних і регіональних об'єднань. Необхідно підкреслити, що тенденції прискореного залучення постсоціалістичних правових систем до західного права без урахування реальних умов правового життя в цих державах можуть призвести до зворотного результату – кризового стану влади та суспільства в усіх сферах його діяльності.

Також треба зазначити, що ефективність функціонування постсоціалістичних правових систем залежить від вибору збалансованої й адекватної моделі правового розвитку. Водночас вона має брати до уваги як історичне минуле, так і сучасні реалії, що сприяє їх поступовому розвитку. На цьому шляху існують окремі проблеми перехідного етапу постсоціалістичної держави та права. Для успішного формування та функціонування правової системи передусім потрібна відповідна правова база. Тут головне місце відводиться законотворчій владі.

Однією із проблем є те, що право як інструмент захисту справедливості в реаліях життя просто не працює або працює частково. Це зумовлюється не лише історичним минулим, але і багатьма чинниками, що характеризують сучасний стан життя в цих державах. Серед яких значні проблеми соціально-економічного характеру – як наслідок перехідного періоду, а також недосконалість їхнього законодавства в рамках порушення норм Конституції держави.

На сучасному етапі процес трансформації постсоціалістичних правових держав дозволяє визначити різні рівні та різні орієнтири в їхньому розвитку, що надає можливість умовно об'єднати їх у декілька груп. Так, в окрему групу можна виділити правові системи держав Балтії, які приєдналися до романо-германського правової системи. Підтвердженням цього стало їх повноцінне включення в загальноєвропейський інтеграційний процес. У другу групу можна віднести правові системи держав, що орієнтуються на принципи романо-германської правової сім'ї, тобто Україну, Молдавію, Грузію, Вірменію. Є багато причин, що не дозволяють однозначно віднести правові системи цих держав до вищезгаданої правової системи, зокрема сфера правової ідеології та пов'язана з нею правозастосовна діяльність публічної влади.

Треба звернути увагу і на те, що географічне положення держав, які входять у Євразію на стику двох цивілізацій – східної і західної, у контексті сучасних тенденцій розвитку суспільства зумовлює взаємодію і взаємопроникнення цивілізаційних елементів, у правовій сфері також, як результат діалогу правових культур. Ці правові системи, які мають спільні та специфічні особливості правового розвитку, запозичують правові положення в європейського права. Проте це запозичення зачіпає зовнішній бік правової будівлі, а зміст усе ще залишається за межами традицій романо-германської правової системи.

Висновки. Отже, у результаті трансформації правових систем держави, що утворилися на пострадянському просторі, можна об'єднати в постсоціалістичну правову сім'ю, для якої харак-

терні риси перехідного періоду формування права в бік романо-германської правової системи. Постсоціалістична правова сім'я має низку особливих характерних рис: 1) усі перехідні явища та процеси на сучасному етапі мають не локальний, а глобальний характер; 2) для переходу на новий ступінь еволюції через особливості розвитку сучасного суспільства вже не досить тільки політичних і соціально-економічних змін, тут необхідно брати до уваги й нову модель взаємодії людини та природи, зважати не тільки на соціальні, але й на ноосферні зміни; 3) спостерігаються такі загрози для сучасного суспільства, які створюють об'єктивні передумови як для об'єднаного процесу в політичній, економічній, екологічній та інших суспільних сферах, так і для створення нових моральних норм. На сучасному етапі потрібні універсальні моральні імперативи, які здатні полегшити існування людини в епоху хворобливої ломки цінностей, орієнтирів, світовідчуттів; 4) у перехідний період на сучасному етапі розвитку суспільства незмірно зростають порівняно з минулими можливості «активного втручання людини в хід перетворювальних процесів».

Що об'єднує держави та правові системи перехідного типу початку XXI століття? Безумовно, держава і право перехідного типу мають усі ознаки та риси, властиві будь-якій державі, праву. Однак вони мають також і свої особливості, а саме: 1) усі держави та правові системи перехідного типу виникають у результаті різних соціальних потрясінь – революцій, війн, невдалих радикальних реформ, переворотів. Варто згадати причини розвалу Радянського Союзу, який почався, на нашу думку, у 1985 році, коли партійна еліта почала проводити невдалі економічні та політичні реформи, що призвело до перевороту, який став поштовхом до відколу республік від цілісного союзного утворення з вектором побудови незалежних держав; 2) перехідний стан держави та права і самого суспільства має декілька можливих варіантів подальшої еволюції соціальної та державно-правової матерії, альтернативу розвитку державності, права, суспільства тим чи тим шляхом. Визначення цього шляху залежить від економічних можливостей держави та суспільства, інтелектуальних можливостей нових політичних лідерів, характеру ідеологічних настанов можновладців і опозицій, а також здатності до вироблення нової концепції, доктрини розвитку перехідної держави і права, утілення основних її положень у життя тощо. Саме постсоціалістичний тип держави та правової системи є перехідним етапом (тому можна в теорії права визначати і як тип перехідної держави та правової системи) формування умов поступової імплементації правового регулювання суспільства в бік

романо-германської правової системи та європейського права.

Дослідження типології правових системи залишається актуальною тематикою. Важливо продовжувати пошуки закономірностей формування та розвитку правових систем держав, виокремлювати їхні особливості, що впливають на ці процеси, розширювати варіантну низку чинників, які можуть характеризувати сутність пра-

вового регулювання діяльності держав і закономірності їхнього розвитку. Для України типологія важлива в контексті аналізу історичного розвитку та виявлення особливостей, які дають можливість визначити панівний тип правової системи нашої держави, розробити ефективні напрями правотворчості для успішного процесу євроінтеграції, а також виявити особливі риси, притаманні лише українській правовій системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 166 с. ; Журавський В.С. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизація. Розвиток. Київ : Академія, 2004. 287 с. ; Сухарев А.Я. Правові системи країн світу. Енциклопедія. Харків : Універсал, 2007. 840 с. ; Данільян О.Г. *Філософія права*. Київ : Атіка, 2014. 387 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Див.: Давид Р., Жоффре-Спінозі К. Основні правові системи сучасності. Міжнародні відносини. 1999. 400 с. ; Оборотов Ю.М. Традиції та новації у правовому розвитку. Одеса : Юридична література, 2007. 160 с.
4. Див.: Мартиненко П.Ф. Порівняльне конституційне право. Київ : Наука, 1993. 194 с. ; Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 220 с.
5. Тихомиров Д.О. Міжнародні стандарти у сфері безпеки. Розбудова держави і права: питання теорії і конституційної практики. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 126–130.

REFERENCES

1. Dyv.: Kravchuk M.V. (2003). Problemy teoriiy derzhavy i prava (oporni konspekty) [Public administration : a textbook]. Ternopil' : Kart-blansh, 2002 [in Ukrainian] ; Zhuravs'kyu V.S. (2004)/ Pravovi systemy suchasnosti. Hlobalizatsiya. Demokratyzatsiya. Rozvytok [Public administration : a textbook]. K. : Akademiya, 2004 [in Ukrainian] ; Sukharev A.Ya. (2014)/ Pravovi systemy krayin svitu. Entsyklopediya [Public administration : a textbook]. K. : Universal, 2007 [in Ukrainian] ; Danil'yan O.H. (2014). Filosofiya prava. Public administration : a textbook. K. : Atika, 2014 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Dyv.: Davyd R., Zhoffre-Spynozi K. (1999). Osnovni pravovi systemy suchasnosti. Mizhnarodni vidnosyny [Public administration : a textbook]. K. : Atika, 1999 [in Ukrainian] ; Oborotov Yu.M. (2007). Tradytsiyi ta novatsiyi u pravovomu rozvytku [Public administration : a textbook]. Odesa : Yurydychna literatura, 2007 [in Ukrainian].
4. Dyv.: Martynenko P.F. (1993). Porivnyal'ne konstytutsiyne pravo [Public administration : a textbook] K. : Nauka, 1993 [in Ukrainian] ; Systematyzatsiya zakonodavstva Ukrayiny: problemy ta perspektyvy vdoskonalennya (2003) [Public administration : a textbook]. K. : In-t derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrayiny, 2003 [in Ukrainian].
5. Tykhomyrov D.O. (2020). Mizhnarodni standarty u sferi bezpeky. Rozbudova derzhavy i prava: pytannya teoriiy i konstytutsiynoyi praktyky. *Pravo i suspil'stvo* [Public administration : article]. 2020. № 2 [in Ukrainian].